

EUROPEAN CENTRE
FOR MINORITY
ISSUES KOSOVO

Perspektivat për zhvillim ekonomik në komunat e Decentralizuara të Kosovës

Working Towards a
Stable Multi-Ethnic Kosovo

Kontribuuesit

Ross Wain, M. Alejandra Morena, Artan Çollaku

ECMI Kosovo dëshiron të falenderojë komunat për mbështetjen e tyre në realizimin e këtij raporti.

ECMI Kosova

ECMI Kosova është organizatë joqeveritare e angazhuar me çështje të komuniteteve pakicë në Kosovë, me qëllim të zhvillimit të institucioneve përfshirëse, përfaqësuese, dhe të ndjeshme ndaj komuniteteve, institucione këto, që mbështesin një Kosovë të qëndrueshme shumetnike.

ECMI Kosova kontribuon në zhvillimin, forcimin dhe zbatimin e legjislacionit përkatës, dhe përkrah institucionalizimin e mekanizmave qeveritare të ndërlidhur me çështje të komuniteteve duke rritur gjithashtu kapacitetin e aktorëve të shoqërisë civile dhe qeverisë për t'u angazhuar me njëri-tjetrin dhe bashkëvepruar në mënyrë konstruktive dhe të qëndrueshme.

Copyright - E drejta e autorit

© Qendra Evropiane për Çështje të Pakicave – ECMI Kosova, qershor 2012. Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Asnjë pjesë e këtij publikimi nuk mund të riprodhohet, të ruhet në ndonjë sistem të rikthyeshëm apo të përdoret në ndonjë formë apo mënyrë tjetër, elektronike, mekanike, të foto-kopjimit, dhe incizimit, jashtë marrëveshjes paraprake me ECMI Kosovën.

Përmbajtje

Përmbledhje.....	4
Hyrje.....	7
1.NVM-të në komunat e reja dhe/apo të sapo Decentralizuara	8
2. Kuadri Ligjor i Nivelit Qendror	12
2.1 Kushtetuta e Republikës së Kosovës.....	12
2.2 Ligje të rëndësishme për zhvillim ekonomik lokal	12
2.2.1 Ligji për Mbështetjen e Ndërmarrjeve të Vogla dhe të Mesme	13
2.2.2 Ligji për Vetëqeverisje Lokale	14
2.2.3 Ligji për tatimin në pronën e paluajtshme.....	14
2.2.4 Ligjet e tjera	15
3. Roli i komunave në ekonominë lokale	17
3.1 Strukturat përkatëse komunale	17
3.2 Politika rregullative komunale	19
3.3 Mbledhja dhe shpërndarja e informacionit.....	20
4. Përceptimet e NVM-ve për zhvillimin ekonomik	22
4.1 Përceptimet e NVM-ve për komunat.....	22
4.2 Grupimet e biznesit.....	25
5. Vërejtjet përfundimtare.....	28
6. Rekomandime drejtuar komunave	30

Përmbledhje

Në pesë komunat e reja Graçanicë, Klokot, Novobërdë,¹ Partesh-Pasjan dhe Ranillug, të themeluara si rezultat i procesit të decentralizimit në Kosovë, udhëheqësit dhe/apo udhëheqjet komunale janë zgjedhur përmes një pjesëmarrje, relativisht të kënaqshme, të votuesve në zgjedhjet komunale të nëntorit të vitit 2009, dhe zgjedhjeve komunale të qershorit 2010 në komunën Partesh-Pasjan. Për më tepër, strukturat kryesore institucionale janë tashmë të vendosura dhe ofrojnë shërbime komunale në masën që një kornizë për integrimin e qëndrueshëm të komuniteteve është krijuar në këto komuna.

Përtej këtyre çështjeve politike, situata socio-ekonomike është gjithashtu vendimtare dhe/apo thelbësore për integrimin e qëndrueshëm të komuniteteve. Një ekonomi e fortë lokale shërben për të forcuar marrëdhëniet në mes të strukturave të qeverisjes vendore dhe komuniteteve, rrit kapacitetin dhe mundësinë për aktorët vendorë të marrin pjesë në planifikimin socio-ekonomik, dhe përmirëson integrimin e bizneseve lokale në rrjetet dhe tregjet në mbarë Kosovën.

Zhvillimi ekonomik është një element i rëndësishëm i Kushtetutës së Republikës së Kosovës dhe ligjeve përkatëse dhe/apo të rëndësishme të nivelit qendror. Përveç kësaj, neni 17 i Ligjit për vetëqeverisje lokale u garanton komunave kompetenca të plota dhe ekskluzive mbi politikën e zhvillimit ekonomik lokal. Megjithatë, mbeten disa sfida për komunat e reja që të jenë në gjendje për të menaxhuar dhe/apo administruar ekonominë lokale dhe për të promovuar zhvillimin ekonomik në mënyrë efektive.

Për të vlerësuar mënyrën se si është zbatuar politika e zhvillimit ekonomik lokal në këto komuna të reja të posa themeluara, për të identifikuar boshllëqet dhe për të nxjerrë konkluzione rreth asaj se si të forcohet kuadri institucional, ECMI Kosova ka kryer një studim të plotë, duke u fokusuar në Ndërmarrje të Vogla dhe të Mesme (NVM) dhe në zhvillimin ekonomik lokal. Ky studim trajton kuadrin ligjor që ndikon në zhvillimin ekonomik vendor/lokal (Ligji primar dhe rregulloret komunale), strukturat e vendosura dhe/apo ekzistuese institucionale dhe funksionimi i tyre (kapacitetet e komunave, procedurat dhe praktikat), por edhe çështjet që lidhen drejtpërsëdrejti me operacionet apo veprimtaritë e biznesit në këto vende (ambienti i biznesit, perceptimet e NVM-ve për mekanizmat ekzistues).

Metodologjia e këtij studimi përbëhet nga dy pyetësorë të strukturuar, njëri për administratat komunale dhe njëri për komunitetin e biznesit lokal. Mbledhja e të dhënave u realizua përmes intervistave të drejtpërdrejta me stafin përkatës komunal dhe bizneseve të përzgjedhura, dhe është analizuar dhe paraqitur në këtë raport në format statistikor dhe narrativ. Të dhënat dhe informatat sa i përket komunave pasqyrojnë situatën që nga fundi i 2011-ës, ndërsa të dhënat sa i përket biznesit vendor/lokale pasqyrojnë situatën që nga shkurti i 2012-ës.

Ky raport është hartuar në atë mënyrë që komunat të mund të përfitojnë nga gjetjet kryesore të përmendura më poshtë në mënyrë që (1) të ndërtojnë një kornizë më të fuqishme ligjore për sa i përket

¹ Komuna e Novobërdës është zgjeruar si pasojë e procesit të decentralizimit.

zhvillimit ekonomik lokal, (2) të rrisin dhe/apo përmirësojnë kapacitetin e tyre për zbatimin efektiv të këtij kuadri ligjor, dhe (3) të mirë shfrytëzojnë perceptimet dhe pritjet nga komuniteti i biznesit lokal.

Gjetjet kryesore të këtij studimi janë:

Ambienti i biznesit:

- Ambienti i biznesit në pesë komunat e reja është karakterizuar nga ndërmarrjet e vogla dhe mikro që përballen me sfida të ndryshme, por nuk aspirojnë për të arritur rritje ekonomike.

Kuadri ligjor:

- Në nivelin komunal, ekziston një mungesë e të kuptuarit të qëllimit, shtrirjes dhe idesë themelore të ligjeve të nivelit qendror në lidhje me NVM-të dhe zhvillimin ekonomik lokal, si dhe strukturave institucionale përmes të cilave duhet të zbatohen ato. Si rezultat, shumë fusha dhe/apo segmente duhet akoma të rregullohen, ndërsa mangësitë janë identifikuar në rregulloret e miratuara.

Organizimi institucional dhe kapacitetet:

- Ekziston një mungesë e qartësisë mbi detyrat specifike funksionale dhe përgjegjësi të institucioneve komunale përkatëse për NVM-të dhe zhvillimin ekonomik lokal, si dhe mungesa e kapaciteteve adekuate brenda këtyre institucioneve.

Mbledhja dhe shpërndarja e informacionit:

- Informata gjithëpërfshirëse dhe të zbërthyera mbi ekonominë lokale dhe çështjeve të tjera socio-ekonomike, nuk janë në dispozicion, meqë komunat kanë mungesë të mekanizmave adekuatë dhe sistematikë të mbledhjes së të dhënave. Kjo i kufizon aftësitë e tyre për të hartuar politika efektive për të nxitur dhe/apo promovuar zhvillimin ekonomik lokal.

Marrëdhëniet me komunitetin e biznesit lokal:

- Nuk janë themeluar mekanizma të konsultimit mes komunave dhe komunitetit të biznesit lokal.

Perceptimet e NVM-ve

- NVM-ve u mungon informacioni mbi, dhe të kuptuarit e legjislacionit, rregulloreve dhe politikave përkatëse për veprimet e tyre dhe për zhvillimin ekonomik lokal.
- NVM-të perceptojnë marrëdhëniet e tyre me strukturat komunale të përfshira në menaxhimin e ekonomisë lokale, të jenë mjaft pozitive, që përfaqëson një bazë për ndryshim.
- Ekziston një anëtarësim shumë i vogël apo njohuri për shoqatat apo grupet e biznesit, dhe mbi [50%]-pesëdhjetë për qind e NVM-ve nuk janë të vetëdijshme për vlerën dhe potencialin e tyre biznesor.

Bazuar në këto rezultate, janë formuluar një sërë rekomandimesh për komunat e sapo-themeluara në mënyrë që të mund të ndërtohet një mjedis miqësor-(i favorshëm) biznesi në bashkëpunim me komunitetin e biznesit lokal. Kjo do të rezultojë në një treg më dinamik, të qasshëm dhe të integruar, për të mirën e përbashkët të NVM-ve dhe institucioneve komunale

Rekomandimet së pari adresojnë sqarime juridike, duke rekomanduar nevojën e komunave për të rritur nivelin e të kuptuarit të kornizës ligjore të nivelit-qendror dhe për të konvertuar më vonë këtë në rregullore të shëndosha komunale. Rekomandimet gjithashtu janë bërë edhe në lidhje me organizimin institucional, veçanërisht nevojën për të përcaktuar detyrat dhe përgjegjësitë e institucioneve komunale -- përkatëse - për NVM-të dhe zhvillimin ekonomik lokal, dhe për të përmirësuar kapacitetin e atyre që punojnë brenda institucioneve. Në mënyrë që të adresojnë mungesën e informacionit, është e rekomandueshme që komunat të përmirësojnë mekanizmat e mbledhjes së të dhënave dhe të ofrojnë më shumë informacion për NVM-të. Më tej duke adresuar marrëdhëniet e komunave me komunitetin e biznesit është e rekomandueshme që të zhvillohen/themelohen mekanizma konsultativë për dialog, dhe që komunat të inkurajojnë krijimin e shoqatave të biznesit lokal me potencial për integrim kombëtar dhe punë të përbashkët, vështirë të realizueshme individualisht –(sinergji).

Hyrje

Ky raport analizon situatën ekonomike në pesë komunat e sapo themeluara ... Graçanicë, Kllokot, Novobërdë, Partesh-Pasjan, dhe Ranillug, dhe synon t'i ofrojë komunave disa rekomandime operacionale për të nxitur zhvillimin ekonomik lokal dhe kësisoj të rrisin cilësinë e jetës në këto vende.

Raporti është i ndarë në katër pjesë. Pjesa e parë ofron një pasqyrë të ambientit të biznesit në këto komuna, duke adresuar llojet e bizneseve operuese dhe madhësinë e tyre, qarkullimin vjetor, rritjen, shtrirjen –(arritshmërinë) e tregut dhe sfidat kryesore në mjedisin apo ambientin e tanishëm ekonomik.

Pjesa e dytë adreson kuadrin ligjor, drejtpërdrejtë dhe tërthorazi të lidhur me NVM-të, dhe zhvillimin ekonomik lokal në Kosovë. Kjo pjesë fillon duke i vë vendin zhvillimit ekonomik në kuadër të Kushtetutës së Republikës së Kosovës, dhe pastaj trajton ligjet që janë drejtpërdrejtë dhe tërthorazi të lidhura me zhvillimin ekonomik.

Pjesa e tretë vlerëson rolin e komunave në menaxhimin e ekonomisë lokale nëpërmjet zbatimit të këtij kuadri ligjor. Kjo pjesë analizon organizimin dhe kapacitetet e strukturave komunale të ngarkuara me menaxhimin, administrimin dhe zhvillimin e ekonomisë lokale në pesë komunat. Analiza e mëtejshme adreson veprimtarinë e këtyre strukturave komunale, duke u fokusuar mbi nivelet e tyre të informacionit dhe hartimin dhe zbatimin e rregulloreve komunale.

Pjesa e katërt analizon përgjigjet në një studim/anketë biznesi të kryer me 247 NVM në të gjitha 5-pesë komunat. Vëmendje e veçantë i është dhënë perceptimeve të NVM-ve për sa i përket kapacitetit të komunave për të menaxhuar ekonominë lokale në mënyrë efektive, ndikimi i tyre në veprimtarinë e NVM-ve, cilësinë e marrëdhënieve me strukturat komunale, si dhe llojin e mbështetjes që NVM-të ndjejnë se duhet të marrin nga komunat. Përveç kësaj, analiza adreson potencialin e NVM-ve për të kontribuar në rritjen ekonomike lokale nëpërmjet formimit të shoqatave dhe/apo grupeve të biznesit, duke analizuar njohuritë dhe pjesëmarrjen e NVM-ve, dhe perceptimet e shoqatave lokale dhe kombëtare të biznesit.

Raporti përfundon me një përmbledhje të gjetjeve kryesore dhe përpunimin e rekomandimeve thelbësore për komunat, bazuar në këto rezultate dhe/apo gjetje.

1. NVM-të në komunitat e decentralizuara së fundmi

Kjo pjesë e raportit do të përshkruajë ambientin aktual të biznesit në pesë komunitat e krijuara rishtazi, duke u fokusuar mbi shkallën dhe karakteristikat e ekonomisë dhe NVM-ve që veprojnë brenda tyre. Ky raport përcakton NVM-të në kontekstin e Kosovës, në mikro-ndërmarrje që punësojnë deri në 9 punonjës, ndërmarrje të vogël që punëson në mes të 10 dhe 49 punonjës, dhe në ndërmarrje të mesme që punëson në mes 50 dhe 249 punonjës.

Komunitat e sapokrijuara karakterizohen nga popullsia të vogla, Graçanica me rreth njëzet mijë banorë, Novobërdë me rreth dhjetë mijë, dhe tri komunitat e tjera me nga rreth pesë mijë banorë secila. Natyra e ekonomisë lokale në këto komunitat është reflektuar edhe në madhësinë e NVM-ve që veprojnë brenda tyre, shumica e NVM-ve janë dyqane të nivelit të vogël, ofrues të shërbimeve, dhe ndërmarrje bujqësore, një pjesë e madhe e të cilave janë në pronësi të familjes dhe të vendosura në apo shumë afër shtëpive familjare.

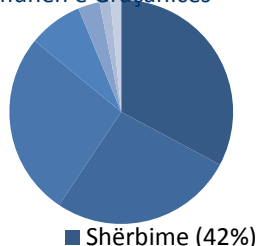
Komunitat	Graçanicë	Kllokot	Novobërdë	Partesh	Ranillug
Numri i përgjithshëm i popullsisë	23,050	5,050	9,670	5,217	5,800

Tabela 1: Shifrat e popullsisë për secilën komunitat²

Me qëllim të kontekstualizimit të mjedisit të biznesit, të diskutuar në këtë raport, është e rëndësishme të përvijohet natyra e bizneseve në fjalë. Shumica e këtyre bizneseve kategorizohen si Ndërmarrje të Vogla dhe të Mesme, (NVM-të) janë ndërmarrje të vogla dhe disa madje mund të konsiderohen të jenë mikro ndërmarrje. Grafiku më poshtë (Grafiku 1) ilustron sektorët e ekonomisë në të cilët veprojnë NVM-të në komunitat e reja, rishtazi të krijuara përmes procesit të decentralizimit në Kosovë. Sektorët e shërbimeve, sektori i shitjes me pakicë, sektori i bujqësisë, dhe ai i turizmit dhe mikpritjes janë sektorët më të shquar, përjashtim bën Graçanica meqë ajo ka një sektor më të madh prodhues, kryesisht për shkak të afërsisë gjeografike me rajonin e Prishtinës.

Grafiku 1: Sektorët në të cilët operojnë NVM-të në pesë komunitat e reja të decentralizuara.

50 NVM- të anketuara në Komunitatën e Graçanicës

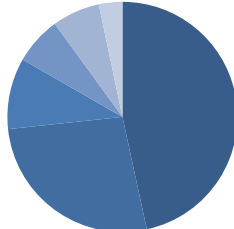

■ Shërbime (42%)

■ Prodhim (34%)

■ Shitje me pakicë (34%)

60 NVM- të anketuara në Komunitatën Kllokot-Vërboc

■ Shitje me pakicë (46.6%)

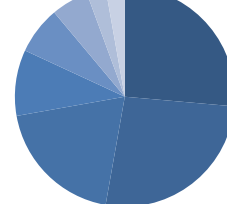
■ Bujqësi (26.7%)

■ Turizëm dhe mikpritje (10%)

■ Shërbime (6.7%)

■ Prodhim (6.7%)

72 NVM- të anketuara në Komunitatën e Novobërdës

■ Shitje me pakicë (26.4%)

■ Shërbime (26.4%)

■ Bujqësi (19.4%)

■ I përzier (9.7%)

■ Turizëm dhe mikpritje (7%)

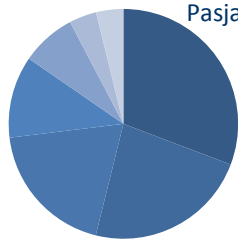
■ Prodhim (5.5%)

■ Zejtari (2.8%)

² OSCE Municipal Profiles, November 2011, available at <http://www.osce.org/kosovo/43753>

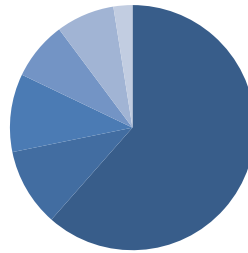
Grafiku 1 (vazhdim): Sektorët në të cilët operojnë NVM-të në pesë komunat e reja të decentralizuara.

26 NVM- të anketuara në Komunën Partesh-Pasjan

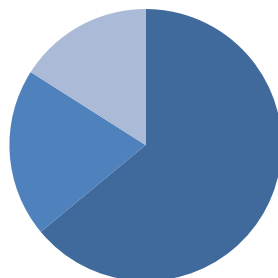
- Shërbime (30.77%)
- Retail (23.1%)
- Turizëm dhe mikpritje (19.2%)
- Prodhim (11.54%)

39 NVM - të anketuara në Komunën Ranillug

- Shitje me pakicë (61.5%)
- Turizë & Mikpritje (10.3%)
- Zejtari (10.3%)
- Shërbime (7.7%)
- Përzier (7.7%)

Sa i përket volumit të qarkullimit vjetor, studimi dhe/apo anketa e biznesit ka mund të nxjerr të dhëna thelbësore vetëm mbi ato NVM- që veprojnë në Graçanicë. Shumica e bizneseve në këtë komunë kanë një qarkullim vjetor midis 1,000€ dhe 3,000€ -euro, dhe është e qartë se kjo gjetje e bizneseve me qarkullim të ulët vjetor është përfaqësuese për të gjitha NVM-të që veprojnë në të gjitha komunat e reja të decentralizuara, si pasojë e shkallës së ulët të veprimtimit biznesor dhe qasjes së kufizuar të tregut.

- €1,000 - €3,000 (64%)
- €5,000 - €10,000 (20%)
- >€30,000 (16%)

Grafiku 2: Vlerësimi i qarkullimit vjetor financiar të NVM-ve në Graçanicë

Meqë shumica e NVM-ve në komunat e sapo decentralizuara janë biznese të vogla familjare që veprojnë në një ekonomi të vogël lokale, ato kryesisht punësojnë në mes të 1-një dhe 5-pesë punonjësve, një numër shumë i paktë i NVM-ve punësojnë deri në 50-pesëdhjetë punonjës. Tabela 1 tregon madhësinë e NVM-ve për sa i përket punonjësve të tyre në Komunat Graçanicë dhe Klllokot dhe këto shifra janë përfaqësuese për sa i takon nivelin e personelit të NVM-ve në të gjitha 5-pesë komunat e decentralizuara.

Tabela 2: Numri i të punësuarve në NVM-të në Graçanicë (majtas) dhe Kllokot (djathtas)

Numri i të punësuarve	1 – 5	6 – 10	11 – 50	Numri i të punësuarve	1 – 5	11 – 50	>150
% e NVM-ve	68%	16%	16%	% e NVM-ve	76.7%	5%	3.3%

Tabelat 2 dhe 3 të tregojnë të dhëna për krijimin e vendeve të reja në Graçanicë dhe Kllokot dhe tendencat që shohim përmes këtyre figurave janë përfaqësuese për të gjitha 5-pesë komunat. Të dhënat tregojnë se në dymbëdhjetë muajt e kaluar shumica e bizneseve kanë punësuar në mes të një dhe katër punonjësve të rinj, dhe një numër i konsiderueshëm i NVM-ve nuk kanë bërë asnjë emërim/punësim të ri brenda kësaj periudhe. Kjo sugjeron se përderisa NVM-të në fjalë nuk janë duke shfaqur shenja të forta të rritjes në terma absolutë, ekziston një rritje në terma relativë për NVM-të që punësojnë në mes një dhe pesë të punësuarve gjithsej, duke krijuar në mes një dhe katër vende të reja të punës në dymbëdhjetë muajt e mëparshëm.

Tabela 3: Numri i të punësuarve nga NV-të në Graçanicë gjatë 12 muajve të fundit

Numri i të punësuarve	0	1 – 4	5 – 8	9 – 12	> 12
% e NVM-ve	24%	66%	2%	6%	2%

Tabela 4: Numri i të punësuarve nga NV-të në Kllokot gjatë 12 muajve të fundit

Numri i të punësuarve	0	1 – 4	5 – 8	9 – 12	> 12	No data
% e NVM-ve	28.3%	28.3%	6.7%	3.3%	3.3%	30.1%

Përveç që veprojnë në një ekonomi të vogël lokale, një tjetër faktor i rëndësishëm për sa i takon qarkullimit të ulët vjetor të NVM-ve të dhe numrit të vogël të të punësuarve është shtrirja e kufizuar e tregut përtej komunës në të cilën ato veprojnë. Tabela 4 tregon se ku tregtojnë mallrat dhe shërbimet e tyre NVM-të që veprojnë në Komunën Graçanicë, dhe kjo është mostër përfaqësuese sa i takon situatës së NVM-ve në të gjitha pesë komunat e decentralizuara. Të dhënat tregojnë se shumica e NVM-ve janë kryesisht të kufizuara në tregjet lokale. Për më tepër, prej shumë pak NVM-ve që kanë hyrë në tregjet jashtë komunës së tyre, kryesisht janë biznese që operojnë/zvillohet në rajonin e Prishtinës, rajon ky që është zona më e afërt fqinje me Komunën e Graçanicës. Ekziston një numër shumë i parëndësishëm i NVM-ve operojnë në mbarë territorin e Kosovës, dhe aktualisht nuk ekziston asnjë NVM- që vepron jashtë territorit të Kosovës.

Tabela 5: Shembull i pasqyrës së përgjithshme të arritshmërisë së tregut nga NVM-të, vrojtuar në Graçanicë

% e NVM-ve	% e produkteve dhe shërbimeve të shitura:			
	Në Graçanicë	Në rajonin e Prishtinës	Tjetërkund në Kosovë	Jashtë Kosovës
68%	100%	0%	0%	0%
2%	95%	5%	0%	0%
2%	90%	10%	0%	0%
2%	75%	20%	5%	0%
2%	50%	50%	0%	0%
2%	50%	30%	20%	0%
2%	30%	70%	0%	0%

Pavarësisht se mjedisi i tanishëm i biznesit nuk është i favorshëm për rritje ekonomike, shumica dërrmuese (96%) e NVM-ve të anketuara kanë deklaruar se dëshirojnë të zgjerojnë biznesin e tyre. Tabela e mëposhtme (Tabela 6) radhit faktorët që NVM-të që operojnë në Graçanicë i perceptojnë si pengesa kryesore për të arritur këtë rritje, dhe kjo është mostër përfaqësuese e NVM-ve në të gjitha pesë komunat e reja të decentralizuara. Në përgjigje të çdo faktori, rangi 0-zero nënkupton një faktor që NVM-të e perceptojnë të mos jetë një pengesë për rritjen e tyre ekonomike dhe renditja apo rangi 5-pesë përfaqëson një faktor që ata besojnë të jetë pengesë e fortë për rritje ekonomike. Rezultatet tregojnë se katër çështjet më së shpeshti të renditura si pengesa të fortë të rritjes ekonomike janë gjendja e përgjithshme ekonomike, konkurrenca e brendshme, normat e larta të interesit, si dhe kostot/shpenzimet e larta të punës. Mungesa e punëtorëve të kualifikuar e ka ndarë opinionin dhe/apo mendimin, meqë një e katërta e të anketuarve ka renditur këtë çështje në rangun 3-tre, një e katërta në rangun 5-pesë, dhe një tjetër çerek i të anketuarve në rangun 0-zero. Shumica e NVM-ve i kanë renditur të gjitha çështjet tjera në rangun 1-një apo 2-dy, asnjë çështje nuk ka arritur shumicën të cilësuar të rangut 0-zero, duke sugjeruar se të gjitha çështjet e shënuara janë konsideruar të kenë, në një farë mase, ndikim negativ në rritjen ekonomike.

Tabela 6: Renditja dhe/apo rangimi i bërë nga NVM-të e Komunës së Graçanicë për faktorët kryesorë që pengojnë zgjerimin e aktiviteteve të tyre të biznesit

Rangu-renditja	Situata e përgjithshme ekonomike	Tregu i vogël	Largësia deri në hapësirën e tregut	Konkurrenca e huaj	Konkurrenca e brendshme	Politikat e pataforshme tatimore	Normat e larta të interesit	Mosdisponueshmëria e fondeve	Kostot e larta të punës	Mungesa e fuqisë së kualifikuar punëtore	Mosdisponueshmëria e tokës dhe objekteve	Kostot e shërbimeve	Burokracia e qeverisë dhe legjislati	Qëndrimet/sjella e administratës lokale
5	54%	12%	12%	6%	54%	12%	62%	24%	54%	24%	2%	2%	0%	4%
4	24%	6%	6%	2%	10%	8%	10%	2%	10%	4%	2%	2%	2%	4%
3	2%	20%	6%	2%	8%	16%	2%	14%	4%	26%	0%	14%	18%	4%
2	6%	10%	16%	0%	2%	30%	2%	6%	4%	10%	10%	30%	40%	38%
1	8%	26%	34%	76%	10%	24%	12%	40%	6%	12%	58%	28%	20%	22%
0	6%	26%	26%	14%	16%	10%	12%	14%	22%	24%	28%	24%	20%	28%

Përveç faktorëve që janë perceptuar të jenë më të rëndësishmit në pengimin e rritjes ekonomike, një gjetje e rëndësishme nga kjo tabelë janë përgjigjet e NVM-ve në lidhje me qëndrimin dhe/apo sjelljen e administratës lokale. Shumica e NVM-ve rendisin këtë në mes rangut 0-zero dhe 2-dy për sa i përket rëndësisë, por meqenëse ky raport do të tregojë se ka mangësi të mëdha në mënyrën në të cilën komunat menaxhojnë ekonominë lokale. Është e rëndësishme për të bërë dallimin mes qëndrimit apo sjelljes dhe kapacitetit të administratës lokale. Kjo përgjigje pozitive në raport me qëndrimin e administratës lokale reflekton marrëdhëniet e mira mes zyrtarëve komunal dhe NVM-ve, por kjo nuk është një koment apo përgjigje mbi kapacitetin e komunave për të menaxhuar ekonominë lokale në një mënyrë efikase dhe për të nxitur rritjen ekonomike nëpërmjet zbatimit të politikave.

2. Kuadri Ligjor i Nivelit Qendror

Kjo pjesë e raportit paraqet një përmbledhje të kuadrit ligjor të ndërlidhur drejtpërdrejt dhe tërthorazi me NVM-të dhe zhvillimin ekonomik lokal në Kosovë. Ky seksion fillon me parimet ekonomike të përcaktuara me Kushtetutën e Republikës së Kosovës dhe vazhdon me legjislacionin përkatës primar, duke identifikuar mangësitë dhe duke vlerësuar nivelin e të kuptuarit të kësaj kornize dhe zbatimin e saj në nivel komunal.

2.1 Kushtetuta e Republikës së Kosovës

Kushtetuta e Republikës së Kosovës përcakton ekonominë e tregut si një nga vlerat themelore të shtetit, që vepron brenda kuadrit të një ekonomie të tregut me konkurrencë të lirë si bazë e rendit ekonomik.³ Neni 119 i Kushtetutës përcakton parimet e përgjithshme të marrëdhënieve ekonomike në vend, që detyrojnë Republikën e Kosovës të sigurojë një mjedis të favorshëm ligjor për funksionimin e ekonomisë së tregut dhe lirinë e veprimtarisë ekonomike, të ruaj pronën private dhe publike, të garantojë të drejta të barabarta për të gjithë investitorët lokalë dhe të huaj, të inkurajojë konkurrencën, të garantojë mbrojtjen e konsumatorit, dhe të sigurojë se janë përmbushur të gjitha detyrimet tatimore. Për më tepër, shteti duhet të sigurojë që parimet themelore të tregut të lirë dhe të interesit publik janë respektuar nëpërmjet rregullatorëve të pavarur të tregut dhe duke ushtruar funksionin e pronësisë publike mbi çdo ndërmarrje që vepron në interes të publikut, me qëllim të rritjes afatgjate të vlerës së tyre.⁴ Politikat fiskale në të gjitha nivelet e qeverisë duhet të jenë në përputhje me kushtet për rritje të qëndrueshme ekonomike dhe krijimin e punësimit dhe/apo vendeve të reja të punës, dhe t'i lejojnë njerëzit e Republikës së Kosovës të gëzojnë burimet natyrore në përputhje me ligjin, marrëveshjet ndërkombëtare dhe standardet ekonomike. Kushtetuta gjithashtu lejon personat e huaj fizik dhe organizatat e huaja të posedojnë pasuri të paluajtshme në kushte të arsyeshme të përcaktuara me ligj, duke përfshirë përmes koncesionit dhe të drejtave të tjera të ngjashme për të shfrytëzuar burimet në pronësi publike.⁵ Marrë parasysh faktin se ekziston një sistem ndjeshëm i decentralizuar i qeverisjes në Kosovë, institucionet përkatëse të nivel qendrorë duhet të ofrojnë udhëzime në mënyrë që autoritetet lokale mund të ekzekutojnë politikën ekonomike që i plotëson këto kërkesa kushtetuese.

2.2 Ligje të rëndësishme për zhvillimin ekonomik lokal

Në mënyrë që të sigurohet përputhshmëria dhe zbatimi i këtyre parimeve kushtetuese të ekonomisë së tregut, Republika e Kosovës ka shpallur një sërë apo numër të ligjeve, tre prej të cilave janë të një rëndësie të madhe për sa i përket rolit të komunave në zhvillimin ekonomik lokal: Ligji për mbështetjen

³ Kushtetuta e Republikës së Kosovës, Neni 7(1) dhe 10(1), në dispozicion në <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/Constitution1%20of%20the%20Republic%20of%20Kosovo.pdf>

⁴ Ibid, Neni 119

⁵ Ibid, Neni 121(1) dhe 121(2)

e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme; Ligji për vetëqeverisje lokale, dhe Ligji për tatimin mbi pronën e paluajtshme.

2.2.1 Ligjit për mbështetjen e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme

Ndryshimi i fundit i Ligjit për mbështetjen e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme i miratuar në vitin 2008⁶ përcakton tre kategori të ndërmarrjeve:

- **Mikro-ndërmarrje:** punëson deri në 9 punëtorë;
- **Ndërmarrje e vogël:** punëson në mes 10 dhe 49 punëtorë;
- **Ndërmarrje e mesme:** punëson nga 50 deri në 249 punëtorë.

Ka disa mangësi në lidhje me këtë ligj, kryesisht që përkufizimi i një NVM-je bazohet vetëm në numrin e të punësuarve dhe jo në qarkullimin e përgjithshëm financiar të ndërmarrjes. Ky dallim në mes të ndërmarrjeve mikro, të vogla dhe të mesme duhet të reflektohet në legjislacionin përkatës komunal, dhe duhet të bazohet në kriteret e drejta dhe transparente.

Ligji origjinal themelon Agjencinë për mbështetjen e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme, në kuadër të Ministrisë së Tregtisë dhe Industrisë, për të mbështetur NVM-të nëpërmjet mekanizmave të ndryshëm: qasjes në kredi; hartimin, analizimin dhe shpërndarjen e statistikave dhe informacioneve të tjera të dobishme në lidhje me ambientin ekonomik dhe tregtar; investime në sektorin privat; parandalimin dhe reduktimin e barrierave për biznesin; hapjen e mundësive tregtare jashtë vendit, krijimin e politikave dhe instrumenteve ligjore për t'i siguruar NVM-ve legjislacionin më fleksibël për sa i përket punonjësve; lehtësimin e komunikimit ndërmjet NVM-ve, ndërmarrjeve të mëdha, dhe profesionistëve dhe palëve të tjera të interesuara private për të rritur kapacitetet dhe nivelin e ekspertizës⁷; zhvillimin e trajnimit sipërmarrës dhe skemave të konsultimit; zhvillimin e inkubatorëve të biznesit, dhe zhvillimin e programeve mbështetëse dhe skemave të tjera për NVM-të.⁸

Pavarësisht nga neni i Ligjit për mbështetje të ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme, në të cilin këto dispozita janë përcaktuar, thekson se këto dispozita duhet ekzekutuar në varësi të burimeve në dispozicion.⁹ Nuk ka ndonjë përkufizim të qartë se çfarë do të thotë kjo dhe për këtë arsye mbetet çështje e hapur për interpretim. Edhe pse burimet mund të jenë një çështje e hapur për Agjencinë për të kryer detyra të tilla në mënyrë sistematike, Agjencisë duhet t'i jepet përgjegjësi ligjore që të paktën të iniciojë dhe të sigurojë koordinim të përgjithshëm të procesit për të krijuar mekanizmat e konsultimit duke përfshirë strukturat përkatëse komunale, organizatat lokale të shoqërisë civile, NVM-të, si dhe

⁶ Ligji Nr. 03/L-031 për plotësimin dhe ndryshimin e Ligjit për mbështetje të ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme. Neni 3, mund të gjendet në: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L-031_en.pdf

⁷ Ligji Nr. 02/L-5 për mbështetje të ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme, Neni 5, mund të gjendet në: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2005_02-L5_en.pdf

⁸ Ligji Nr. 03/L-031 për ndryshimin dhe plotësimin e Ligjit Nr. 02/L-5 për mbështetje të Ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme, Neni 5, mund të gjendet në: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L-031_en.pdf

⁹ Ligji Nr. 02/L-5 për mbështetje të ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme, Neni 5, mund të gjendet në: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2005_02-L5_en.pdf

krijimin e shoqatave dhe/apo grupeve të biznesit lokal, në mënyrë që të zhvillojë lloje të programeve të parapara me ligj.

2.2.2 Ligji për Vetëqeverisjen Lokale

Edhe Kuvendi i komunës dhe kryetari kanë të drejtë të miratojnë dhe të zbatojnë masa që mund të ndikojnë në zhvillimin ekonomik lokal.¹⁰ Komuna rregullon ndërmarrjet private dhe publike dhe mund të posedojë dhe të menaxhojë çdo kompani që është në interes të komunës. Komuna mund të ushtrojë tri lloje të kompetencave:

- i) **Kompetenca vetanake:** Komuna ka kompetenca të plota dhe ekzekutive si dhe financa për politikën e zhvillimit ekonomik lokal, krahas fushave të politikës që kanë një ndikim të tërthortë/indirekt në zhvillimin ekonomik lokal.
- ii) **Kompetenca të Deleguara:** Pushteti qendror mund të delegojë kompetenca shtesë dhe të sigurojë fonde përkatëse për komunat për procese të tjera të politikave ekonomike.¹¹
- iii) **Kompetenca të zgjeruara:** Disa komuna kanë kompetenca të zgjeruara në fushën e shëndetësisë, arsimit, dhe çështjeve kulturore,¹² të tilla si regjistrimi dhe licencimi, punësimi, pagesa e rrogave dhe trajnimi i personelit.¹³ Të gjitha komunat, në të cilat komuniteti serb i Kosovës përbën shumicën, mund të ushtrojë përgjegjësinë për çështjet e tyre kulturore.

Së fundi, ky ligj detyron komunat që të vendosin informacion të efektshëm publik dhe mekanizma konsultativë,¹⁴ me qëllim që të përmirësojnë transparencën e qeverisjes lokale dhe t'i mundësojnë qytetarëve pjesëmarrje në vendim-marrje në nivel të komunës. Kur është fjala për fushën e NVM-ve dhe atë të zhvillimit ekonomik lokal, legjislacioni përkatës komunal duhet të krijojë mekanizma për të siguruar konsultime të vazhdueshme dhe sistematike me komunitetin e biznesit lokal.

2.2.3 Ligji për tatimin në pronën e paluajtshme

Komuna përcakton normën e taksave për NVM-të në varësi të llojit të pronës së përdorur nga NVM-të, dhe normës së tatimit për pronën komerciale dhe industriale që mund të jenë dyfishi i taksës së pronës banesore.¹⁵ Komuna duhet të mbajë një bazë të të dhënave komunale mbi tatimin në prone, dhe NVM-të janë të detyruara të regjistrohen në këtë bazë të dhënash. Duke përdorur këto të dhëna komuna do të përcaktojë vlerën e tregut të pronës në pajtim me Standardin e njëtrajtshëm vlerësues të Ministrisë

¹⁰ Ligji Nr. 03/L-040 për vetëqeverisjen lokale, Neni 11, mund të gjendet në:
http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L040_en.pdf

¹¹ Ibid, Neni 18

¹² Ibid, Neni 19

¹³ Ibid, Neni 20

¹⁴ Ibid, Neni 68

¹⁵ Ligji Nr. 03/L-204 për Tatimin në pronën e paluajtshme, Neni 8.1, në dispozicion në:
<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-204-eng.pdf>

së Financave¹⁶, dhe të përditësojë këtë bazë të dhënash çdo tre-3 deri në pesë-5 vjet, ose menjëherë nëse paraqitet nevoja për renovim apo riparim¹⁷ të rëndësishëm apo ndonjë dëmtim¹⁸ eventual. Ministria e Financave autorizon komunat që të lëshojnë faturat e tatimit në pronë për secilin vit fiskal dhe Drejtorët e Drejtorive Komunale të Financave dhe Ekonomisë emërojnë mbledhësit e taksave komunale për të zbatuar mbledhjen e tatimit në pronë. Biznesi mund të kërkojë një rishikim të faturës tatimore nga ana e Bordit komunal për ankesa tatimore mbi pronën e paluajtshme brenda tridhjetë-30 ditëve nga marrja e faturës tatimore në qoftë se ai biznes pretendon se janë bërë gabime.¹⁹

2.2.4 Ligjet e tjera

Ka disa ligje të tjera të cilat rregullojnë në aspektin juridik mënyrën në të cilën komunat bashkëveprojnë me mjedisin e biznesit dhe menaxhojnë ekonominë lokale:

- **Ligji për Financat e Pushtetit Lokal:** Ofron një rregullim autonom dhe menaxhim të të hyrave nga licencat dhe gjrobat, si dhe nga qiraja e paguar nga organizatat që përdorin pronën komunale.
- **Ligji për Shoqëritë Tregtare:** NVM-të janë përgjegjëse për identifikimin, zbatimin dhe marrjen e një licence ose leje nga Komuna,²⁰ dhe Komunat duhet të sigurojnë që NVM-të përmbushin të gjitha kriteret ligjore për marrjen e licencës dhe janë të regjistruara në Agjencinë për Regjistrimin e Bizneseve Kosovare -(ARBK) në kuadër të Ministrisë së Tregtisë dhe Industrisë.²¹
- **Ligji për Inspektoratin dhe mbikëqyrjen e tregut:** Inspektorati i Tregut ka kompetencë për të inspektuar cilësinë dhe standardet e mallrave dhe të shërbimeve të NVM-ve.
- **Ligji për Mbrojtjen e Konsumatorit:** Inspektorët komunal dhe ata të nivelit qendror kanë mandat të sigurojnë mbrojtjen e shëndetit, dhe interesat mjedisor dhe ekonomik të konsumatorëve.²²
- **Ligji për Tregtinë e Brendshme:** Nëse autoriteti komunal nuk ka lëshuar një licencë për një NVM-, pavarësisht përmbushjes së kushteve, Inspektori i Ministrisë së Tregtisë dhe Industrisë ka të drejtë të urdhërojë Komunën për lëshimin e licencës²³, dhe për më tepër, ai/ajo ka fuqinë që të lëshojë një licencë të vlefshme të punës.²⁴

¹⁶ Ibid, Neni 13.1

¹⁷ Ibid, Neni 13.5

¹⁸ Ibid, Neni 13.6

¹⁹ Ibid, Neni 22.1 dhe 22.2

²⁰ Ligji Nr. 02/L-123 për shoqëritë tregtare, Neni 5.4, në dispozicion në:

http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2007_02-L123_en.pdf

²¹ Ibid, Neni 5.5

²² Ligji për mbrojtjen e konsumatorit, Neni 37, në dispozicion në: http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2004_17_en.pdf

²³ Ligji Nr. 2004/18 për tregtinë e brendshme, Neni 38.6, në dispozicion në: http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2004_18_en.pdf

²⁴ Ibid, Neni 38.7

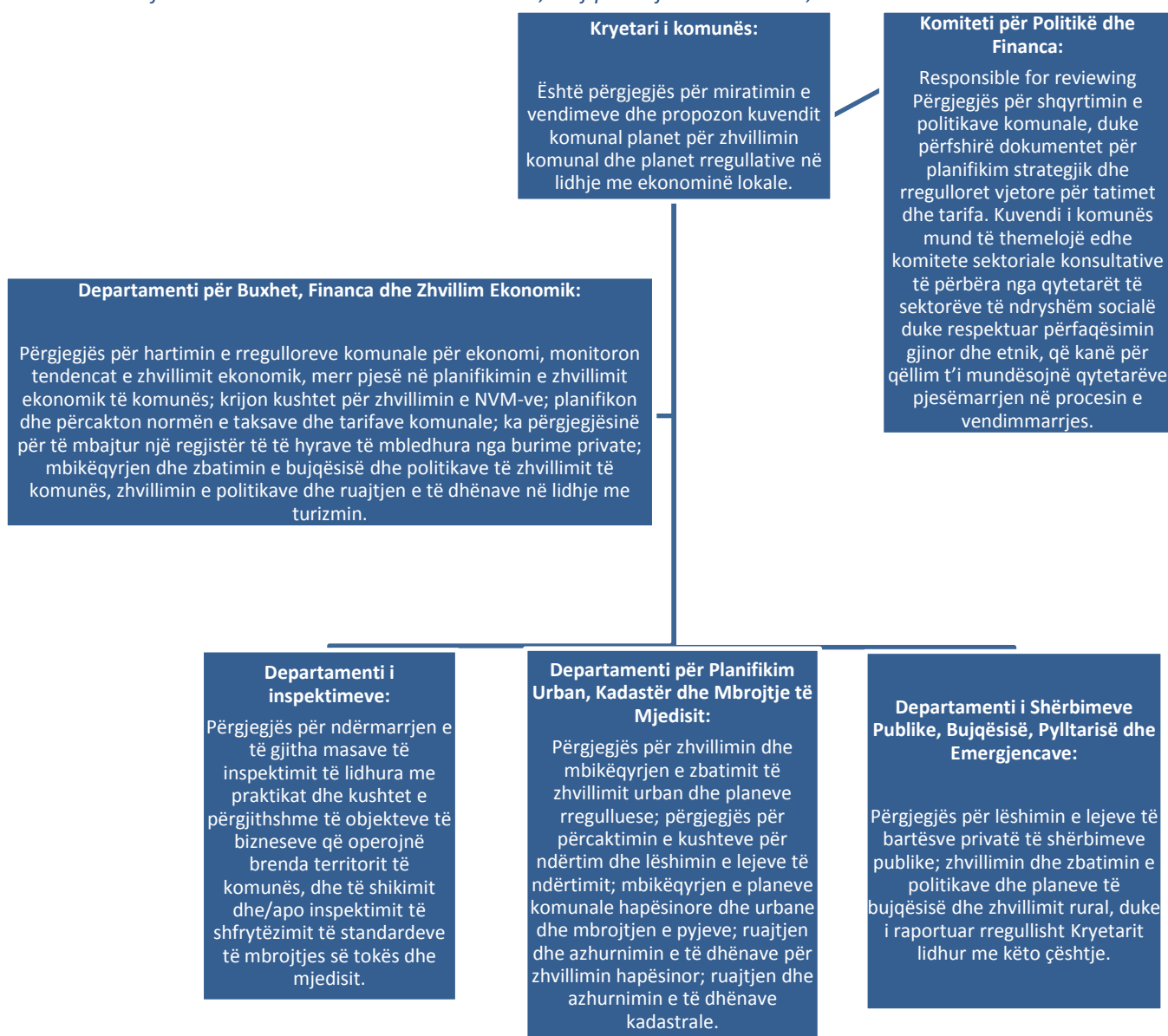
Janë identifikuar disa mangësi në lidhje me këto akte ligjore të nivelit qendror. Për pesë komunat e reja nuk janë shprehimisht të qarta objektivat e sakta të çdo ligji, dhe ekziston gjithashtu edhe mungesa e qartësisë sa i përket fushës dhe/apo kufijve të zbatimit të tyre nga komunat. Për më tepër, ekziston edhe një deficit i të kuptuarit në lidhje me përgjegjësitë e strukturave komunale brenda këtij kuadri ligjor, pasi nuk ka ndarje të qartë në kuptim të asaj se çfarë duhet të bëjë çdo strukturë për të zbatuar kuadrin ligjor. Dialogu me zyrtarët komunalë ka gjetur se komunat nuk janë në gjendje të numërojnë masat specifike që kanë ndërmarrë për të zbatuar dhe/apo funksionuar në përputhje me këto ligje të caktuara nga niveli qendror.

3. Roli i komunave në ekonominë lokale

Komunat kanë përgjegjësi ligjore për menaxhimin dhe zhvillimin e ekonomisë lokale si pjesë e *kompetencave të tyre*, dhe duhet të zbatojnë legjislacionin e nivelit qendror, të projektojnë dhe zbatojnë rregulloret dhe politikat për mbështetjen e NVM-ve. Kjo pjesë e raportit përshkruan strukturat e ndryshme komunale drejtpërdrejt dhe tërthorazi të lidhura me ekonominë lokale dhe përgjegjësitë e tyre përkatëse, si dhe çështjet e tjera të secilës strukturë veç e veç. Kjo do të pasohet nga një diskutim mbi atë se si menaxhojnë komunat me ekonominë përmes hartimit dhe zbatimit të rregulloreve, duke adresuar në fund mungesën e informatave në dispozicion për komunat, në mënyrë që të menaxhojnë dhe zhvillojnë ekonominë lokale.

3.1 Strukturat përkatëse komunale

Grafiku 3: Strukturat institucionale komunale, drejtpërdrejt dhe tërthorazi, të lidhura me zhvillimin ekonomik lokal.

Siç mund të shihet, ekziston një kornizë relativisht e gjerë institucionale e ndërlidhur me fushën e NVM-ve dhe zhvillimit ekonomik lokal. Megjithatë, mbeten disa sfida për funksionimin efikas të tyre në të gjitha komunat e reja. Së pari, përgjegjësitë e Komitetit për Politikë dhe Financa janë formuluar në terma të përgjithshëm dhe janë shumë të kufizuara në shtrirje dhe qëllim. Neni i Statutit që përcakton termat e referencës së Komitetit për Politikë dhe Financa nuk përcakton asnjë përgjegjësi kur është fjala për krijimin dhe zbatimin e mekanizmave të konsultimit me palët e interesuara, komunitetet dhe qytetarët në lidhje me NVM-të dhe zhvillimin ekonomik lokal. Kjo nënkupton se mekanizmi kryesor për konsultim në mes të komunës dhe komunitetit të biznesit është tejet i kufizuar.

Roli i secilës strukturë komunale në monitorimin e tendencave në ekonominë lokale dhe zhvillimin e rregulloreve dhe politikave ekonomike komunale nuk është i qartë. Kjo mungesë e qartësisë është reflektuar në nivelin e rregulloreve lokale, dokumentet e planifikimit të politikave dhe në mekanizmat e monitorimit dhe vlerësimit, dhe është më se e dukshme tek mbivendosja [dyfishimi dhe/apo mbulimet me njëra-tjetrën] e rëndësishme e përgjegjësive në mes të departamenteve të Financave, Buxhetit dhe Zhvillimit Ekonomik dhe atyre të Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural në lidhje me bujqësinë lokale dhe planet e zhvillimit rural.

Në Graçanicë, Kllokot, dhe Novobërdë, është themeluar Departamenti për Buxhet, Financa dhe Zhvillim Ekonomik, detyrat dhe përgjegjësitë e departamentit nuk janë përcaktuar me terme standarde dhe të hollësishme të referencës, prandaj departamenti dhe/apo drejtoria nuk ka bazë të qartë ligjore. Komunat Partesh-Pasjan dhe Ranillug nuk kanë krijuar ende një Departament për Buxhet, Financa dhe Zhvillim Ekonomik dhe në vend të kësaj ka vetëm një zyrtar në kuadër të Departamentit të gjerë të Financave i/e cila është përgjegjës për politikën ekonomike lokale, dhe ky rol nuk ka kushte dhe apo terme specifike të referencës.

Në kuadër të Departamentit të Buxhetit, Financave dhe Zhvillimit Ekonomik në tri komunat që kanë krijuar një të tillë, nuk ekzistojnë përshkrimet e detajuara dhe të standardizuara të punës për çdo anëtar të personelit, me detyrat e punonjësve, përgjegjësitë për sa i përket raportimit, përmbushjen e standardeve të llogaridhënies dhe gjithashtu procedurat e vlerësimit të punës janë të papërcaktuara në detaje. I njëjtë është rasti edhe në lidhje me zyrtarët që janë përgjegjës për të gjithë procesin e menaxhimit të ekonomisë lokale në komunat që akoma nuk kanë krijuar një Departament të Buxhetit, Financave dhe Zhvillimit Ekonomik.

Në komunat të cilat kanë themeluar një departament të Inspektimit, termat e referencës janë shumë të shkurtër, pa përshkrim të hollësishëm të punës dhe pa vendosjen e përgjegjësive standarde të raportimit. Në komunat që nuk kanë themeluar një departament të Inspektimit, shërbimet e inspektimit përbëhen nga inspektorë të tregut të cilët nuk kanë terma të referencës apo përshkrime të punës, dhe nuk kanë kapacitete për të zbatuar shërbimet e inspektimit për shkak të mungesës së burimeve dhe/apo kuadrit.

Së fundi, në lidhje me operacionet e përbashkëta në mes të komunave, dispozita për bashkëpunim dhe partneritet ndër-komunal e statutit të secilës komunë veç e veç nuk ka identifikuar fushat specifike të

lidhura me NVM-të dhe zhvillimin ekonomik lokal. Për më tepër, nuk ka mekanizma dhe mjete për të identifikuar mundësitë për sinergji dhe/apo punë të përbashkët në nivelin planifikimit të politikave lokale dhe zbatimit të tyre.

3.2 Politika Rregullative komunale

Çdo komunë zbaton rregulloret komunale që lidhen drejtpërdrejt me zhvillimin ekonomik lokal dhe NVM-të. Hartimi dhe zbatimi vlen dhe/apo është i domosdoshëm në varësi të vullnetit dhe kapacitetit të komunave në lidhje me zhvillimin ekonomik lokal, pasi që këto nuk janë të diktuar nga qendra, por komunat kanë kontroll të decentralizuar të sistemeve të politikave për sa i përket rregulloreve. Përderisa Komunitat Partesh-Pasjan dhe Ranillug nuk kanë zbatuar akoma ndonjë rregullore ekonomike lokale, ekziston një e tillë në Komunitat Graçanicë, Kllokot, dhe Novobërdë, dhe këto rregullore mund të kategorizohen si në vijim:

Rregullorja për taksat komunale, tarifat dhe gjobat: Përcakton shumën dhe/apo lartësinë e taksave komunale për personat fizikë dhe juridikë, metodat e llogaritjes së tyre, afatet kohore të pagesës, inspektimet, regjistrimet, si dhe dispozitat në lidhje me ankesat dhe shërbimet të tjera të ngjashme.

Rregullorja mbi lejet për aktivitete të biznesit: i vendos detyrim entiteteve të biznesit të posedojnë leje të biznesit, kushtet dhe procedurat për dhënien e lejeve të tilla, gjithashtu përcakton përgjegjësitë për zbatimin e tyre, inspektimin dhe gjobat për bizneset nuk veprojnë në përputhje me kërkesat e përcaktuara me këtë rregullore, dhe procedurat ankimore.

Rregullorja mbi kushtet minimale higjienike, teknike dhe sanitare në mjediset e punës, objektet, pajisjet, sigurisë në punë dhe mbrojtjes së mjedisit: Përcakton kushtet dhe/apo kriteret minimale higjienike, teknike dhe sanitare, si dhe kriteret që ndërlidhen me sigurinë në punë dhe mbrojtjen e mjedisit, kriter këto që duhet të plotësohen nga të gjitha subjektet e biznesit që operojnë brenda territorit komunal. Rregullorja gjithashtu përcakton masat administrative dhe monitoruese dhe gjobat ndaj subjekteve që nuk veprojnë në përputhje me dispozitat përkatëse.

Rregullorja mbi caktimin e orarit të punës të subjekteve afariste që kryejnë veprimtari biznesi: Përcakton orarin e përditshëm të punës për subjektet afariste që veprojnë brenda territorit të komunës, variacionet përfshijë llojin e biznesit, llojin e produkteve apo shërbimeve të ofruara, si dhe nivelin e zhurmës – [ndotjes akustike]. Zgjatja e orarit të punës mund të kërkohej në këmbim të një tatimi shtesë.

Gjatë analizimit këtyre rregulloreve, është vërejtur se ekzistojnë paqartësi të përgjithshme në lidhje me procedurat. Së pari, për tatimet, tarifat dhe gjobat nuk ekzistojnë kriteret të njëjta dhe transparente për përcaktimin e nivelit të tatimit që NVM-të duhet të paguajnë, dhe për më tepër, nuk ka udhëzime të qarta se si janë zbuluar shkeljet tatimore nga autoriteti Komunal, ose si mund të ankohet një NVM kundër një vendimi tatimor. Përsa i përket inspektimeve nuk ka detyrime të veçanta të përcaktuara për organet komunale për të kryer inspektime, dhe nuk ekzistojnë procedura të standardizuara për inspektime kurdo që inspektimet të ndodhin. Së fundi, rregulloret mbi orarin e punës për lloje të ndryshme të subjekteve afariste nuk kanë kriteret të qarta dhe transparente.

Veç kësaj, është vërejtur se ekzistojnë edhe çështje të barazisë në rregullore si për shembull normat e taksave janë të bazuara në vlerën e tregut të supozuar të çdo kategorie biznesi dhe nuk marrin parasysh qarkullimin financiar të biznesit përkatës.. Për më tepër, kostoja e marrjes së licencave të biznesit dhe pagesat shtesë për të zgjatjen e orarit të punës janë vendosur në një normë të sheshtë e cila është e dëmshme për bizneset e vogla dhe nuk nxit konkurrencë në ekonominë lokale.

3.3 Mbledhja dhe shpërndarja e informacionit

Në mënyrë që të menaxhojë ekonominë lokale dhe të zbatojë ligjet e miratuara nga niveli qendror dhe rregulloret komunale, komuna duhet të ekzekutojë mekanizma të ndryshëm të varur nga një kapacitet i fortë informativ. Megjithatë janë vërejtur mangësi të shumta përsa i përket nivelit të informacionit të komunave që do të thotë se mekanizmat për menaxhimin e ekonomisë lokale janë tejtejt të kufizuar.

Në aspektin e menaxhimit të ekonomisë lokale nëpërmjet zbatimit të rregulloreve komunale për tatimet, licencat dhe lejet e punës, dhe rregullores për inspektim, komunat kanë funksione të kufizuara për shkak të mungesës së informacionit. Në lidhje me mbledhjen e taksave NVM-të janë të detyruara të paguajnë edhe taksat e nivelit qendror dhe ato të nivelit komunal, megjithatë komunat nuk posedojnë të dhëna të plota mbi llojet ose normat e këtyre dy taksave. Për më tepër komunat kanë shumë pak të dhëna mbi nivelin e përputhjes së taksave (në terma absolutë apo relativë), ose shumën e përgjithshme të mjeteve financiare që ato marrin nga taksat e NVM-ve në vit. Komunat gjithashtu posedojnë pak informacion në lidhje me procedurat e dhënies së lejeve dhe licencave komunale, mungesë të informacionit mbi procedurën e lëshimit, kohëzgjatjen e lejes ose licencës, koston e lejes ose licencës, apo numrin e NVM-ve që kanë marrë leje/licenca. Së fundi në aspektin e inspektimeve, komunat kanë fare pak informacion mbi llojet e inspektimeve që janë të nevojshme për tu kryer dhe procedurave të përcaktuara dhe shpeshtësisë së inspektimeve të tilla.

Përveç këtyre mangësive procedurale, komunat nuk kanë kapacitet për të përmbushur detyrimin e tyre ligjor për të mbështetur NVM-të dhe zhvillimin e ekonomisë lokale me nëpërmjet dokumenteve strategjike shumëvjeçar politike që do të përcaktonin objektivat dhe aktivitetet e nevojshme për rritjen ekonomike.

Komunat aktualisht nuk posedojnë informacion të plotë dhe të hollësishëm mbi ekonominë lokale pasi atyre u mungon informacioni mbi numrin, madhësinë, qarkullimin dhe aktivitetin ekonomik të NVM-ve që veprojnë brenda territorit të tyre. Komunat gjithashtu nuk kanë dhe/apo u mungojnë të dhëna të rëndësishme demografike të tilla si shpërndarja gjeografike, mosha, gjinia, dhe struktura etnike e popullatës që jeton në territorin e tyre, si dhe u mungon informacioni mbi numrin dhe strukturën (mosha, gjinia, komuniteti, sektori i ekonomisë, profili arsimor) edhe të sektorit të të punësuarve edhe të atyre të papunë të popullsisë lokale. Për më tepër, komunat nuk kanë apo u mungon informacioni tërësor/gjithëpërfshirës lidhur me ekonominë më të gjerë siç bie fjala informacioni mbi shërbimet komunale dhe infrastrukturën, informacion mbi ndërmarrjet shtetërore/publike, burimet natyrore, burimet e trashëgimisë kulturore, si dhe investimet e kapitalit të jashtëm.

Mungesa e të kuptuarit dhe mungesa e informacionit është një nga zbulimet kyçe në lidhje me komunat, dhe kjo çështje vazhdon të ekzistojë në kuadrin legjislativ, rregullator dhe politik. Kjo është manifestuar

me mungesën e qartësisë se cilat struktura institucionale janë përgjegjëse për zbatimin e legjislacionit dhe mënyrën në të cilën kjo është arritur, dhe në disa raste institucionet e nevojshme nuk janë themeluar akoma. Kjo mungesë e informacionit gjithashtu zvogëlon kapacitetin e institucioneve komunale për të hartuar dhe zbatuar rregullore efektive, dhe për të zhvilluar politika për ekonominë lokale, prandaj është e qartë se institucionet komunale kanë nevojë për të zhvilluar një infrastrukturë të plotë informative dhe mjete dhe/apo mekanizma funksionalë të efektshëm për të mbledhur informacion në mënyrë që të menaxhojnë dhe zhvillojnë ekonominë lokale.

4. Perceptimet NVM për zhvillimin ekonomik

Ky seksion analizon rezultatet e studimit të biznesit në të cilin janë intervistuar një total prej 247 NVM-ve (50 në Graçanicë, 60 në Kllokot, 72 në Novobërdë, 26 në Partesh-Pasjan dhe 39 Ranillug) në lidhje me perceptimet e tyre për zhvillimin ekonomik lokal. Analiza fillon me perceptimet e NVM-ve për mjedisin e biznesit në të cilin ata veprojnë, duke u fokusuar në perceptimet e tyre për mënyrën në të cilën Komuna menaxhon me ekonominë lokale. Analiza intervistave sfidat dhe mundësitë që kjo paraqet në aspektin e perceptimeve të NVM-ve për kapacitetin e komunave për të menaxhuar ekonominë lokale dhe marrëdhëniet e NVM-ve me ato struktura komunale. Kjo pjesë e Raportit vazhdon të shqyrtojë potencialin për zhvillim shumëpalësh ekonomik lokal në aspektin e potencialit të NVM për të kontribuar në procesin e zhvillimit ekonomik përmes shoqatave dhe/apo grupeve të biznesit lokal dhe kombëtar.

4.1 Perceptimet e NVM-ve për komunat

Gjatë procesit të analizës së nevojave të NVM-ve në komunat e reja të decentralizuara, studimi kërkon të vendos faktorët kryesorë që NVM-të mendojnë se janë sfida për funksionimin e bizneseve të tyre dhe të pengojnë rritjen e tyre të mundshme ekonomike.

Tabela 7: Vlerësimi i NVM-ve në Novobërdës për sfidat, të lidhura me faktorë të tjerë, për veprimtarinë dhe rritjen e tyre ekonomike

Faktorët	Krejtësisht i parëndësishëm	Mjaft i parëndësish.	Deri diku i rëndësishëm	I rëndësishëm	Shumë i rëndësishëm	Pa opinion
Regulloret doganore dhe tregtare	8%	3%	14%	36%	26%	13%
Disponueshmëria e shërbimeve mbështetëse efikase të biznesit	0%	2%	0%	22%	65%	11%
Qasja në dhe kostoja e marrjes së fondeve për mbështetje të biznesit	0%	1%	2%	19%	68%	10%
Qëndrimi i administratës lokale dhe qendrore	0%	1%	6%	21%	61%	11%
Korrupsioni	6%	0%	0%	18%	64%	12%

Tabela 7 tregon rezultatet nga studimi i bërë me NVM-të në Novobërdës, dhe këto rezultate janë përfaqësimi më ekstrem i tendencës së dukshme në të gjitha pesë komunat e decentralizuara. Kjo tendencë tregon se çdo faktor i ndërlidhur me menaxhimin e ekonomisë lokale nga komunat është parë si një faktor i rëndësishëm që ndikon mbi funksionimin NVM-ve dhe rritjen ekonomike të tyre. Kjo është një çështje e rëndësishme kur adresohet zhvillimi ekonomik lokal pasi është e qartë se përmes përmirësimeve të menaxhimit të ekonomisë lokale nga komunat, disa faktorë që NVM-të konsiderojnë të jenë sfida të rëndësishme për veprimtarinë e rritjes tyre ekonomike mund të përmirësohen.

Duke eksploruar këtë marrëdhënie ndërmjet NVM-ve dhe komunave, sondazhi ka studiuar faktorët kryesorë nëpërmjet të cilëve administrata e pushtetit lokal mund potencialisht të bëhet barrë për

bizneset. Tabela e mëposhtme (Tabela 8) ilustron këto gjetje dhe është përfaqësuese për të pesë komunat e decentralizuara.

Table 8: Sample of assessment of SMEs in Novo Brdo/Novobërdë on how burdensome the influence of local government administration can be to their businesses

Faktorët	Vlerësimi					
	Nuk është barrë	Mjaft barrë	Deri diku barrë	Shumë barrë	Tejet barrë	Pa opinion
Rregullat dhe rregulloret ndryshojnë shumë shpesh	27%	1%	26%	10%	8%	28%
Rregullat janë komplekse dhe shumë e vështirë të punohet në përputhje me to	26%	3%	13%	13%	15%	30%
Mungesa e rregulloreve të qarta në disa fusha	25%	1%	8%	28%	8%	30%
Kërkesat janë të paparashikueshme dhe të varura nga zyrtarë individualë	28%	3%	10%	21%	11%	27%
Shpenzohet shumë kohë me autoritetet komunale	31%	3%	21%	10%	8%	27%
Shpenzimet janë shumë të larta dhe të paparashikueshme	21%	7%	0%	27%	22%	23%
Përdorimi i pushtetit komunal në konkurrencë të padrejtë	19%	4%	21%	13%	13%	30%

Rezultatet tregojnë se rreth një e katërta e NVM-ve e kanë vlerësuar komunën të jetë shumë barrë, ose jashtëzakonisht/tejet barrë në lidhje, me pothuajse, çdo faktor në marrëdhëniet e tyre me NVM-të, megjithatë një numër i ngjashëm i NVM-ve janë përgjigjur se komuna nuk ka qenë fare barrë. Kjo mund të interpretohet me kujdes meqë një degëzim në mes të NVM-ve që veprojnë brenda kornizës institucionale dhe atyre që veprojnë jashtë kësaj kornize. Rezultatet sugjerojnë se NVM-të që veprojnë në kuadër të kornizës institucionale shprehen se komuna është barrë për biznesin e tyre për shkak të mangësive të evidentuara të komunës, ndërsa NVM-të që veprojnë jashtë kuadrit institucional nuk shprehen që komuna të jetë barrë për biznesin dhe veprimtarinë e tyre pasi thjeshtë ata nuk kanë asnjë kontakt me këto struktura. Është gjithashtu e habitshme se rreth [30%]-tridhjetë për qind e të anketuarve pohojnë se nuk kanë asnjë opinion në lidhje me sondazhin, mungesa e qartë e informacionit tek disa NVM- shton nevojën për maturi në nxjerrjen e një konkludimi të fortë nga këto të dhëna. Tema e NVM-ve që operojnë brenda dhe jashtë strukturës institucionale përfaqëson dy fusha për zhvillim të mëtejme, së pari komunat duhet të punojnë për të përfshirë NVM-të që veprojnë jashtë kornizës institucionale nëpërmjet integritit të tyre në sistemin e tatimeve dhe licencimit, dhe e dyta komuna duhet të përmirësojë mënyrën përmes së cilës administron ekonominë lokale, në mënyrë që të adresojë shqetësimet e atyre NVM-ve që tashmë veprojnë brenda kornizës institucionale.

Përveç angazhimit të NVM-ve në dialog në lidhje me kapacitetin e komunave për të menaxhuar ekonominë lokale, studimi gjithashtu është marrë me gjendjen aktuale të marrëdhënieve të NVM-ve me zyrtarët komunal. Tabela 9 paraqet rezultatet nga Graçanica, ku vihet re një tendencë e fortë drejt marrëdhënieve të mira dhe shumë të mira me autoritetet e ndryshme komunale të listuara në këtë anketë/studim. Rezultatet në Komunën e Graçanicës paraqesin rezultatet më pozitive për sa i përket

drejtim të këtyre marrëdhënieve, sidoqoftë këto rezultate janë përfaqësuese për sa i përket tendencës që është e zakonshme në të gjitha pesë komunat e decentralizuara.

Tabela 9: Vlerësimi i NVM-ve në Graçanicë për marrëdhëniet e tyre me autoritetet relevante komunale në lidhje me funksionimin dhe zhvillimin e biznesit të tyre

Struktura Komunale	Vlerësimi				
	Të varfra	Deri diku të mira	Të mira	Shumë të mira	Pa opinion
Kryetari	0%	2%	34%	48%	16%
Kuvendi Komunal	2%	2%	36%	52%	8%
Drejtoria Komunale përgjegjëse për financa dhe ekonomi	0%	10%	56%	24%	10%
Departamenti Komunal përgjegjës për inspektim	0%	12%	60%	16%	12%
Drejtoria Komunale përgjegjëse për kadastrë dhe urbanizëm	2%	6%	62%	18%	12%

Rezultatet tregojnë se edhe pse një e katërta e NVM-ve mendojnë se komuna është barrë për biznesin e tyre dhe një e katërta e tyre kanë fare pak kontakt me autoritetet komunale në baza zyrtare, shumica e të anketuarve mendojnë se marrëdhëniet janë të mira. Ky opinion nuk duhet të ngatërrohet me opinionet e NVM-ve mbi kapacitetet dhe efikasitetin me të cilin zyrtarët komunal menaxhojnë ekonominë, të cilat janë shumë më negative. Këto rezultate janë pozitive për faktin që ato përfaqësojnë një platformë për dialog ndërmjet NVM-ve dhe komunave, sidoqoftë perceptimet e NVM-ve për kapacitetin e komunave janë të një rëndësie shumë më të madhe se sa perceptimet mbi marrëdhëniet e tyre.

Duke adresuar procesin e arritjes së rritjes ekonomike, NVM-të janë pyetur se cili është opinionin i tyre mbi atë se si komuna do të mund t'i ndihmonte ata më së miri për të forcuar dhe/apo ngritur biznesin e tyre dhe mjedisin e biznesit në të cilën ata veprojnë. Tabela 10 tregon gjetjet nga Komuna e Novobërdës dhe është përfaqësuese e rezultateve nga të pesë komunat, këto gjetje tregojnë se ndihma financiare dhe qasja më e madhe në kapital janë përgjigja më e zakonshme për sa i përket çështjes së rritjes ekonomike.

Tabela 10: Opinioni i NVM-ve në Novobërdë se si mund të mbështeten nga autoritetet komunale në kuptim të zhvillimit të biznesit të tyre

Ofrimi i trajnimeve dhe ekspertizës	Përmirësimi i zbatimit të procedurave	Dhënia/ofrimi i informatave	Përmirësimi i infrastrukturës	Dhënia e stimuljeve nëpërmjet politikave të taksave lokale	Subvencione ose një fondi zhvillimi për NVM-të lokal
10%	8%	23%	9%	18%	32%

NVM-të në të gjitha pesë komunat besojnë se komuna më së miri mund tu ndihmojë atyre përmes kredive me shkallë 0-zero të interesit dhe forma të tjera të drejtpërdrejta të mbështetjes financiare nga buxheti komunal. Megjithatë buxhetet komunale nuk do të lejojnë këtë lloj të ndihmës financiare të paraparë/dëshiruar nga ana e NVM-ve, dhe për më tepër nuk është brenda kapaciteteve ose mandatit të komunave për të siguruar këtë lloj të ndihmës. Komunat nuk kanë kapacitete për të zbatuar mjetet të

procedurave testuese për huadhënie biznesi dhe kredi, dhe nuk ekzistojnë dispozita ligjore brenda kuadrit legjislativ për asistencë të drejtpërdrejtë financiare, meqë ofrimi i qasje në huadhënie dhe kredi për NVM-të bie nën mandatin Agjencisë për Mbështetjen e Ndërmarrjeve të Vogla dhe të Mesme në kuadër të Ministrisë së Tregtisë dhe Industrisë²⁵. Këto pritje joreale në lidhje për sa i përket qasjes në kapital tregojnë mungesën e qartësisë brenda strukturave komunale, si dhe mungesën e informacionit mbi këto struktura edhe të NVM-ve. Është e qartë se ekziston një nevojë e madhe për të punuar me NVM-të që tu sqarohen atyre përfitimet e mundshme përmes metodave të tjera të bashkëpunimit me komunën përtej ofrimit dhe/apo dhënies së kapitalit. Komunitat mund të kontribuojnë në rritjen e NVM-ve përmes përmirësimit të mekanizmave rregullatorë siç është mekanizmi për mbledhjen e taksave dhe licencimit, si dhe duke u ofruar NVM-ve një nivel më të madh të informacionit mbi këto procese si dhe informacione mbi ekonominë më të gjerë, të tilla si mundësitë për qasje më të madhe të tregut dhe kanalet përmes të cilave NVM-të mund të marrin kredi dhe hua.

4.2 Shoqatat e biznesit

Si pjesë e një qasje multilaterale për zhvillimin ekonomik lokal, zbatimi i shoqatave të biznesit është një kanal i rëndësishëm përmes të cilit vetë NVM-të mund të kontribuojnë në zhvillimin ekonomik lokal. Gjatë anketimit për sa i përket njohurive dhe perceptimeve të tyre mbi shoqatat dhe/apo grupimet e biznesit, është vënë re një mungesë e konsiderueshme e ndërgjegjësimit për sa i përket shoqatave të biznesit. Tabela 11 tregon rezultatet nga Komuna e Kllokotit dhe këto rezultate janë përfaqësuese të situatës në të gjitha pesë komunat në të cilat shumë pak NVM janë aktualisht anëtare të një shoqate të biznesit në nivel kombëtar, dhe shumica dërmuese e NVM-ve nuk janë në dijeni të ekzistencës së shoqatave të biznesit qoftë në nivel lokal qoftë kombëtar.

Përveç njohurive të NVM-ve për shoqatat e biznesit, NVM-të gjithashtu janë anketuar edhe për perceptimet e tyre mbi përfitimet që mund të ofrojë anëtarësimi në një shoqatë biznesi. [45%]-Dyzet e pesë për qind e NVM-ve në Kllokot janë përgjigjur se anëtarësimi në një shoqatë biznesi do të sillte përfitime për biznesin e tyre, duke përmendur mundësitë për rrjetëzim, shkëmbimin e përvojave në kuptim të zgjidhjes së problemeve në partneritet, duke lehtësuar qasjen në informata për sa i përket tregut, ofrimit e mallrave, dhe qasjen në kapital si përfitime të mundshme. Megjithatë, [55%]-Pesëdhjetë e pesë për qind të NVM-ve janë përgjigjur se ata ndjejnë se anëtarësimi në një shoqatë të biznesit nuk do të jetë i dobishëm për veprimtarinë e tyre. Ky model, që vetëm gjysma e NVM-ve të anketuara perceptojnë se anëtarësimi në një shoqatë të biznesit do të ishte i dobishëm, është i zakonshëm në të gjitha pesë komunat.

Tabela 11: njohuritë dhe perceptimet e NVM-ve të SME-ve Kllokotit për shoqatat e bizneseve

Anëtarë të një shoqate të biznesit	Nuk janë në dijeni të ndonjë shoqate biznesi	Të vetëdijshëm se ekzistojnë, por jo sa i përket emrave të tyre	Të vetëdijshëm se ekzistojnë dhe u dinë emrat	Shoqatat e biznesit janë të dobishme	Shoqatat e biznesit nuk janë të dobishme
5%	92%	2%	5%	45%	55%

²⁵ Ligji Nr. 02/L-5 për mbështetjen e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme, neni 5, në dispozicion në http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2005_02-L5_en.pdf

Për më tepër, për sa i përket opinionit të NVM-ve në lidhje me organizatat e nivelit kombëtar që ofrojnë mbështetje të biznesit dhe një platformë për shoqatën, NVM-të janë përgjigjur se nuk kanë pasur asnjë opinion për shkak të mungesës së plotë të informimit dhe ndërgjegjësimit për ekzistencën e tyre, ose ato NVM që ishin në dijeni të këtyre organizatave janë përgjigjur se marrëdhëniet me to ishin të pakta/varfra. Tabela 12 ilustron këtë tendencë me përgjigjet e marra nga NVM-të e Komunës së Klllokotit, dhe është përfaqësuese për përgjigjet e të gjitha NVM-ve në të gjitha pesë komunat e decentralizuara.

Tabela 12: Vlerësimi i NVM-ve të Komunës së Klllokotit për marrëdhëniet e tyre me shoqatat e biznesit në nivel të Kosovës.

Shoqatat e biznesit	Opinion-i Vlerësimi				
	Të varfra	Deri diku të mira	Të mira	Shumë të mira	Pa opinion
Oda Ekonomike e Kosovës	30%	7%	12%	0%	52%
Aleanca Kosovare e Bizneseve	25%	10%	10%	0%	55%

Duke marrë parasysh që shumica e NVM-ve janë biznese të vogla apo mikro biznese dhe veprojë me fare pak ndihmë nga komuna, formimi i një shoqate të biznesit lokal është një mjet shumë i rëndësishëm për zhvillimin e tyre. Nëpërmjet të formimit të shoqatave të biznesit NVM-të në një mënyra mund të zëvendësojnë mungesën e kapaciteteve komunale për zhvillimin e ekonomisë lokale dhe përmirësimin e nivelit të ulët të informacionit mbi ekonominë që aktualisht NVM-të ballafaqohen në të gjitha pesë komunat e decentralizuara. Edhe pse rreth gjysma e NVM-ve të anketuara nuk shohin dobi nga anëtarësimi në shoqatë biznesi,, nëse [40%]-dyzet për qind që favorizojnë idenë për anëtarësim do të anëtarësoheshin dhe do të kishin përfitime të dukshme kjo do të shërbejë më vonë për të ndryshuar mendimet e NVM-ve më skeptike. Zhvillimi i shoqatave të biznesit në nivel lokal më pas do të lehtësonte qasjen e NVM-ve në institucione të nivelit kombëtar të tilla si Oda Ekonomike e Kosovës. Përfitimet nga ky proces do të jenë të dyfishta për komunitetet e bizneseve lokale, së pari krijimi i shoqatave të bizneseve lokale do ti ofrojë NVM-ve në tërë Kosovën një forum për rrjetëzim, shkëmbim të informacioneve dhe rritjes së arritshmërisë së tregut, dhe së dyti, në qoftë se këto shoqata lokale arrijnë të përfaqësohen në kuadër të Odës Ekonomike të Kosovës ato do të veprojnë si zë për NVM-të në proceset e vendimmarrjes për çështjet ekonomike në nivel kombëtar. Për më tepër, do të përfitojnë edhe komunat duke përcaktuar një interlokutor të veçantë gjithëpërfshirës për tu konsultuar kurdo që të miratojnë apo zbatojnë masa përkatëse të biznesit.

Në pyetjen se si është menaxhuar procesi i ekonomisë lokale nga komuna, shumica e NVM-ve janë përgjigjur se këto procese kanë paraqitur sfida të rëndësishme për veprimtaritë e tyre. Kjo njëtrajtshmëri e mendimit ndryshoi kur NVM-të u anketuan drejtpërsëdrejti në komuna, me një sërë apo set përgjigjesh goxha të barazuara që kishin perceptuar komunat të jenë barrë për bizneset, të mos jenë barrë për bizneset, ose ato NVM-ë që nuk kishin opinion mbi këtë çështje. Këto rezultate mund, megjithatë të interpretohet me kujdes, si një koment negativ mbi kapacitetin e NVM-ve për të menaxhuar ekonominë lokale. Për sa i përket marrëdhënieve në mes të komunave dhe NVM-ve, studimi ka gjetur se ato ishin të mira, megjithatë NVM-të kanë pritje jorealiste për mënyrat me të cilat komuna mund të ndihmojë biznesin e tyre dhe duhet gjithsesi të ndërmerret një fushatë dhe/apo veprim për rritjen e ndërgjegjësimit mbi gamën e mënyrave përmes të cilave komuna mund të ndihmojë NVM-të.

Ndërsa sa i përket kontributit të NVM-ve në zhvillimin ekonomik lokal përmes shoqatave të biznesit, kjo çështje është në një fazë fillestare me një anëtarësim ose vetëdije shumë të vogël për ekzistencën e tyre, si dhe një nivel shumë i lartë i skepticizmit të NVM-ve për përfitimet e tyre nga këto shoqata.

5. Vërejtjet përfundimtare

Mjedisi i biznesit në pesë komunat e reja Graçanicë, të Klllokot, Novobërdë, Partesh-Pasjan dhe Ranillug përbëhet kryesisht nga ndërmarrjet e vogla dhe mikro-ndërmarrje të karakterizuara nga një qarkullim të ulët vjetor, numër të vogël të punonjësve, shtrirje të kufizuar të tregut, por me një dëshirë të theksuar për të zgjeruar veprimtaritë e tyre. Ekzistojnë mundësitë reale për këtë zgjerim të aktiviteteve me që zhvillimi ekonomik është përcaktuar si një parim bazë në Kushtetutën e Republikës së Kosovës dhe ligjeve të tjera përkatëse në nivel vendi, si dhe një pjesë e *kompetencave vetanake* të komunave të përshkruara në nenin 17 të Ligjit për Vetëqeverisjen Lokale. Megjithatë, mbetin disa sfida për komunat e reja në mënyrë që të jenë gjendje të menaxhohen ekonominë lokale dhe të promovojnë zhvillimin ekonomik në mënyrë efektive.

Për të filluar, ka një mungesë ndërgjegjësimi mbi, dhe kuptuarit e kuadrit ligjor në nivel vendi lidhur me NVM-të dhe zhvillimin ekonomik lokal. Disa detyrime dhe detyra që duhet të kryhen nga institucionet e nivelit komunal nuk janë konvertuar dhe/apo kthyer akoma në rregullore komunale. Në komunat ku këto rregullore janë miratuar, mangësitë shpeshherë janë identifikuar. Si rezultat i kësaj, kuadri ligjor në lidhje me NVM-të dhe zhvillimin ekonomik lokal është ende i pa kompletuar dhe i mangët në nivelin komunal.

Veç kësaj, ekziston edhe mungesa e qartësisë për sa i përket detyrave specifike funksionale dhe përgjegjësi të institucioneve komunale përkatëse për NVM-të dhe zhvillimin ekonomik lokal, siç janë termat e detajuar dhe të standardizuar të referencës, përshkrimet e punës, dhe skema organizative që në shumicën e komunave nuk janë vendosur dhe/apo hartuar akoma. Institucionet komunale gjithashtu kanë mungesë të kapaciteteve të duhura për të përmbushur detyrat dhe përgjegjësitë e tyre në mënyrë efektive.

Ndër të tjera, një sfidë kyçe që kufizon kapacitetet e komunave për të hartuar politika që synojnë menaxhimin e ekonomisë dhe nxitjen e zhvillimit ekonomik lokal është mungesa e të dhënave të plota dhe të ndara për ekonominë lokale dhe çështjeve të tjera socio-ekonomike, për shembull të dhënat mbi numrin dhe karakteristikat e NVM-ve që veprojnë brenda juridiksionit të tyre. Gjithashtu nuk ekziston një dialog sistematik dhe efektiv në mes të komunitetit lokal të biznesit dhe autoriteteve komunale, përkundër obligimit të komunave për të inkurajuar dhe për të siguruar pjesëmarrjen e qytetarëve në proceset e vendim-marrjes në nivel lokal.

Sa i përket NVM-ve në komunat e reja, një nga gjetjet kryesore të studimit ka qenë mungesa e vetëdijes mbi, dhe të kuptuarit e kuadrit ligjor, rregullator, si dhe politik në lidhje me zhvillimin ekonomik lokal dhe procedurat komunale në menaxhimin e ekonomisë lokale. Kjo është reflektuar edhe tek pritjet e tyre jorealiste për atë se çfarë mund tu ofrojnë komunat në kuptim të ndihmës, edhe sa i përket përgjegjësve të tyre sipas mandatit ashtu edhe kapaciteteve për zbatim. Megjithatë, perceptimet e SME-ve për marrëdhëniet e tyre me institucionet përkatëse komunale janë kryesisht pozitive, e cila paraqet një bazë të fuqishme për arritjen e ndryshimit nëpërmjet një dialogu dhe një ndihme më të madhe.

Pavarësisht nga sfidat e paraqitura nga komuniteti afarist në komunat e reja të decentralizuara, NVM-të kanë dëshmuar të kenë ambicie për të arritur rritje ekonomike. Krijimi i shoqatave të biznesit është një platformë e mundshme përmes së cilës ky qëllim mund të arrihet. Megjithatë, aktualisht ekziston një pjesëmarrje fare e vogël në shoqatat e biznesit dhe një mungesë e theksuar e vetëdijes për përfitimet e mundshme që mund të sjellë anëtarësimi në një shoqatë të biznesit.

6. Rekomandime drejtuar komunave

Kuadri ligjor:

1. Të ndërmerren hapa aktiv për rritjen e ndërgjegjësimit dhe të kuptuarit e institucioneve përkatëse komunale mbi qëllimin, fushëveprimin dhe përgjegjësitë e përcaktuara përmes kuadrit ligjor të nivelit qendror lidhur me NVM-të dhe zhvillimin ekonomik.
2. Të sigurojnë që detyrat dhe përgjegjësitë e dhëna për komunat nga legjislacioni i nivelit qendror për sa i përket fushës së NVM-ve dhe zhvillimit ekonomik lokal të jenë konvertuar dhe/apo kthyer në rregullore të shëndosha komunale.
3. Të marrin parasysh ndryshimin e rregulloreve aktuale komunale lidhur me NVM-të dhe zhvillimin ekonomik lokal për të adresuar boshllëqet dhe mangësitë e identifikuara.

Organizimi institucional dhe kapacitetet:

4. Të përcaktojnë qartë detyrat dhe përgjegjësitë e institucioneve komunale përkatëse për NVM-të dhe zhvillimin ekonomik lokal, *inter alia*-ndër të tjera duke zhvilluar dhe miratuar struktura-[Organogrami] të detajuara dhe të standardizuar organizative, termet e referencës dhe përshkrimin e detyrave të punës për personelin që punon brenda këtyre institucioneve
5. Të realizojnë një Vlerësim të nevojave dhe kapaciteteve brenda institucioneve përkatëse dhe të zhvillojnë plane vjetore të trajnimit të bazuara në gjetjet e vlerësimit të nevojave dhe kapaciteteve.

Mbledhja dhe shpërndarje e informacionit:

6. Të zhvillojnë mekanizma dhe formate për mbledhjen e të dhënave dhe të mbledhin informacion mbi faktorët socio-ekonomik në mënyrë sistematike.
7. Të sigurojnë informacion të qartë dhe të përdorshëm për NVM-të në rregulloret komunale dhe në fusha të tjera relevante.

Marrëdhëniet me komunitetin e biznesit:

8. Të inkurajojnë një dialog sistematik dhe konstruktiv me komunitetin e biznesit lokal dhe të synojnë krijimin e një mekanizmi sistematik për konsultim.
9. Të inkurajojnë dhe lehtësojnë krijimin e shoqatave shumetnike të biznesit lokal, dhe më vonë të nxisin integrimin e tyre në Odën Ekonomike të Kosovës.